

LŐRINCZI LILLA*

A LÁTHATATLAN KÁNON – A JOGI ES IRODALMI SZÖVEGEK ÉRINTKEZÉSI PONTJAI

<https://doi.org/10.51783/ajt.2024.4.06>

A szöveg célja a jogi és irodalmi szövegek közötti kapcsolódási pontok, hasonlóságok és különbségek feltárása, különös tekintettel a kánon és kanonizáció fogalmára. A kánon és kanonizáció említésekor az ember tipikusan egyházi, irodalmi szövegekre vagy zenére asszociál, e tanulmány arra ösztönzi az olvasót, hogy ezen hagyományos értelmezéseket félretéve vizsgálja meg, hogyan terjeszthető ki a kifejezés értelmezési köre a jogi szövegekre és az ezekkel kapcsolatos mechanizmusokra is. A tanulmány kitér arra, hogy a jogi szövegek is keresztülmennek-e a kanonizáció folyamatán, hasonlóan az irodalmi szövegekhez, és hogy hogyan segítheti ez a megközelítés a jogi szövegek mélyebb megértését. Az összehasonlítás során választ keres arra, hogy az irodalmi szövegeknek van-e olyan sajátosságuk, amely megmagyarázza, miért vált a kánon népszerű kutatási tárggyá az irodalomban, míg a jogi szövegek esetében ez miért nem jelent meg hasonló mértékben, miért maradhatott egy szinte érintetlen terület, ahol csak utalások szintjén találkozhatunk a kánon fogalmával. A kutatás rávilágít arra, hogy a kánon nemcsak a kiválóknak tartott szerzők és műalkotások gyűjteménye, hanem a kiválasztási folyamatok és értelmezési rendszerek is szerves részét képezik, amely tényezők a jogi szövegek esetében ugyanúgy vizsgálat tárgyát képezhetik. A jogi szövegek kanonizációjának vizsgálata új kutatási irányokat nyithat meg, beleértve a jogi szövegekben átadott ismeretek és értékek fenntartását és a kánon szerepének elemzését, valamint a kontinentális és common law jogrendszerek jogalkotási és jogalkalmazási mechanizmusainak kanonizációra gyakorolt hatását.

A kánon és a kanonizáció említése kapcsán az ember elsősorban az egyházi szövegekre, az irodalmi szövegekre vagy esetleg a zenére gondol. Ebben az írásban mégis arra kérem az olvasót, hogy – ha csak egy kis időre is – tegye félre az ismerős értelmezéseket, és engedje meg, hogy bemutassam, a kifejezés értelmezési köre miként terjeszthető ki a jogi szövegekre és a jogi szövegekkel kapcsolatos mechanizmusokra is. A népszerű irodalmi fogalom jogi szövegekre vonatkoztatása felfedhet ahhoz hasonló ténszerűségeket, mint amit az úgynevezett kánonháborúk, az Egyesült Államokban az irodalmi kurrikulum körüli viták tártak fel az 1970-es évektől kezdődően. A jog és irodalom kutatások bevett irányzatai, a jog az irodalomban

* Doktorandusz, ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3. E-mail: lorinczililla987654321@gmail.com.

és a jog mint irodalom irányok mellett Judith Resnik amerikai jogtudós ezt az irányt nevezi meg mint a terület harmadik kutatási iránya. Ha azt vizsgáljuk, hogy milyen értékeket tartunk kiemelten fontosnak a kevés reflektorfényt kapó jogi kánon vagy jogi kánonok szerint, új nézőpontból világíthatjuk meg a jogrendszerben jelen lévő hatalmi elemeket és azok működését.¹

Úgy gondolom, ehhez a vállalkozáshoz az első lépést a jogi és az irodalmi szövegek összevetése adja: e két szövegtípus egymás mellé helyezése során talán kiderül, van-e olyan tulajdonsága a jogi szövegeknek, amely megmagyarázza, hogy a kánon, amely oly népszerű kutatási tárgya (és gyakran problémák forrása) lett az irodalomnak, miért jelent meg sokkal kisebb mértékben, miért maradt szinte feltáratlan a jog területén.

A JOGI ÉS IRODALMI SZÖVEGEK KÖZÖTTI ELTÉRÉSEK ÉS HASONLÓSÁGOK

Mára a kánon kifejezés, mint ahogy azt látni fogjuk, hosszú út bejárta után alapvetően két értelemben ért nyugvópontra. Az egyik jelentés szerint a kánonkonceptió tágan értelmezendő, a kifejezés a kulturális háttér egészére utal, amelyhez hozzátartoznak mindazok a művek, amelyek segítségével létrejönnek a kulturális narratívák, míg a másik értelem szerint a kánonkonceptió egy „szűkebb, szakmai, illetve értelmező közösségi”² jelentést takar.³ Ha efelől a tágabb értelem felől közelítjük jelen szöveg témáját, a kánon olyan eszköz, amelyet arra használunk, hogy fenntartsuk a múltat a jelenben. Ahhoz, hogy a múlt jelenként mutakozzon meg, annak elemeit újra és újra fel kell használni, újra kell olvasni, értelmezni és értékelni. Mivel ezeket az elemeket, szűkebb értelemben véve művészeti alkotásokat a kulturális emlékezet felszínén tartani nagy erőfeszítéssel jár, nem várhat ez a sors minden műalkotásra: „csak egy kis százalékuk nyeri el ezt a státuszt egy bonyolult eljárás révén, amelyet kanonizációnak nevezünk.”⁴ Mivel eszerint az általános kultúratudományi definíció szerint a kanonizációban leginkább műalkotások vesznek részt, érdemes feltennünk azt a kérdést, hogy vajon mindazon információ, amit a „jog” fogalma alatt és ahhoz kapcsolódóan tartunk fenn, kanonizálódik-e a jogi szövegeken keresztül, és ha igen, az vajon hasonlóan alakul-e az irodalmi kanonizációhoz.

¹ Vö. JUDITH RESNIK: „Constructing the Canon” *Yale Journal of Law and Humanities* 1990. 221–230. Úgy vélem, létezik egy harmadik terület, ahol a jog/irodalom iránt érdeklődők dolgozhatnak, sőt, dolgozniuk kellene. A kérdés a kánon kérdése: mi (és kik) kap (kapnak) hangot; kit privilegizálnak, ismételnék és idéznek; kit hallgattatnak el, kit hagynak figyelmen kívül, ki szorul háttérbe, és ki kerül a perifériára. A jognak és az irodalomnak közös hagyományai vannak – az elhallgatás, bizonyos történetek margóra szorítása és mások privilegizálása.

² BOKA László: *A divattól a kultuszig; Kanonizációs stratégiák Sütő András műveinek magyarországi recepciójában*. Doktori disszertáció (Budapest: 2006).

³ BOKA (2. l.).

⁴ Aleida ASSMANN: Canon and archive, „Culture is intrinsically related to memory” in Astrid ERLI – Ansgar NÜNNING (szerk.): *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook* (Berlin, New York: Walter de Gruyter 2008) 97–107., <https://doi.org/10.1515/9783110207262.2.97>.

Kiindulópontként fontos megjegyezni, hogy ez az írás a jogi szövegeket a többi szövegtől elhatárolhatónak tartja, és az irodalmi szövegek esetében ugyanezen álláspontot képviseli, vagyis az irodalmi szövegeket is elkülöníthetőnek tekinti a többi szövegtől – ellentétben a posztstrukturalista irodalomtudománnyal.⁵ Ahogy Falusi Márton is írja: „[h]a az irodalmi és a jogi szöveget dekonstruáljuk, határaitak összemossuk, mindkettőt lényegükben tesszük harcképtelenné; előbbiből a referencialitást, utóbbiból a normativitást füstöljük ki.”⁶ A következő oldalakon olyan alapvető, a két szövegtípust összehasonlító megállapításokat kívánok tenni, amelyek azoknak is kapaszkodót tudnak nyújtani a téma megértéséhez, akik még járatlanok a jog és irodalom területén. Ha ezekkel az információkkal felvértezve közelítünk a kánon fogalmához, talán kiviláglik, hogy van-e olyan szegmensük a jogi szövegeknek, azok kanonizációjának, amelynek okán nem tudnak az irodalmi kanonizáció párhajánként szolgálni.

Az első összevetési pont a két szövegfajta *rendeltetése*.⁷ A jogi szöveg „mindig normatív vagy legalábbis igényli a normativitást”,⁸ azaz arra törekszik, hogy az emberi cselekedeteket közvetve vagy közvetlenül befolyásolja, az általa kívánatosnak tartott irányba. A normativitás igénye elsődlegesen a jogszabályok és az ítéletek tekintetében érvényesül, és ehhez társulnak továbbá az ún. másodlagos diskurzus – a jogról szóló tudományos és közírások – szövegei, mégpedig abban az esetben, ha azok hatással akarnak lenni a fennálló jogrendre.⁹ Ezt a képet árnyalják azok a szövegek, amelyekre Zódi Zsolt mint magyarázó szövegek¹⁰ hivatkozik, és amelyek célja a jogászok munkájának segítése. Ezek, ha közvetetten is, de befolyásolják az emberi cselekedeteket, a kérdés az, hogy vajon megütik-e a normativitás jogi szövegektől elvárható szintjét, vagyis állíthatjuk-e, hogy ezeket is normatív szövegeknek tekintjük.

Ezzel szemben az irodalmi szöveg, pontosabban a szépirodalmi szöveg rendeltetésének¹¹ tárgyalásakor tulajdonképpen az irodalom funkciójáról beszélünk, hiszen az irodalmat – talán a képregénytől eltekintve – megfeleltethetjük a szöveggel, a

⁵ Vö. FALUSI Márton: „Eszmetörténet és/vagy kultúratudomány – avagy van-e a „jog és irodalom” kutatásoknak módszertana” in FARKAS Attila – KOVÁCS Dávid (szerk.): *Eszmetörténeti lehetőségek* (Budapest: Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet 2022) 31–49., 33., <https://jog.tk.hu/uploads/files/FalusiMarton.pdf>.

⁶ FALUSI Márton: *Jog és irodalom, haza és haladás a magyar eszmetörténetben*. Doktori értekezés (Pécs: 2017), 37. <https://ajk.pte.hu/sites/ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/falusi-marton/falusi-marton-vedes-ertekezés.pdf>.

⁷ Az összehasonlítás alapjául szolgáló kategóriák során Fekete Balázs által az *Írásmódszertan joghallgatóknak* (2017) című oktatásmódszertani füzetben leírt csoportosítást vettem kiindulási alapul. https://www.eltereadler.hu/media/2017/08/MF5_Fekete_READER1.pdf.

⁸ Vö. FEKETE (7. lj.).

⁹ Vö. FEKETE (7. lj.).

¹⁰ „A magyarázó szövegek általában nem részei szorosán véve a jogrendszernek, bár bizonyos magyarázó szövegekre a működési szövegek olykor hivatkoznak érvként. A magyarázó szövegek meta-szövegek: a jogforrásokról és a működési szövegekről szóló szövegek, ezeket magyarázó, feldolgozó, a jogi szakma vagy más szakmák, esetleg a joghallgatók vagy a laikusok számára a jogrendszer „belső szövegeit” közvetítő szövegek.” ZÓDI Zsolt: „Jogi szövegtípusok” *Magyar Jogi Nyelv* 2017/2. 20–29. https://joginyelv.hu/jogi-szovegtipusok/#_ftn2.

¹¹ RENÉ WELLES – AUSTIN WARREN: *Az irodalom elmélete* (Budapest: Osiris 2006) 29–38.

szövegben való létezéssel. Mivel az irodalom mint olyan újra és újra saját tárgyának meghatározására törekszik, amelynek során javarészt azt az ontológiai kérdést járja körül, hogy milyen létmóddal rendelkezhetnek a műalkotások, illetve hogy mi a műalkotások identitása, amelyet csak néha vált fel az a kérdés, hogy lehet-e egyáltalán az irodalomnak társadalmi hatása, és amennyiben igen, milyen módon és milyen mértékben,¹² ez az írás nem kíván többet, mint felvetni párat a lehetséges rendeltetések közül.

Az irodalom funkciójának megragadása az esztétika történetében két végpont között ingadozik, ezt a két pontot a horatiusi költészetből ismerős *dulce et utile*, a költészet kellemes és hasznos mivolta jelöli ki. Kizárólag az egyik jelző figyelembevétele az irodalom rendeltetésének szélsőséges félreértését eredményezné, így talán célszerű letenni a voksot amellett a megoldás mellett, hogy az irodalom funkciója ennek a két jelzőnek az együttese, vagyis az irodalom örömet tud szerezni, és tanítani is képes. Sokat vitatott megközelítés szerint az irodalom nem más, mint felfedezés, az igazságra eszmélés, olyan megismerési módot kínálva fel, amelyre a filozófia és a tudomány nem fordít figyelmet.¹³ Emellett azonban azok a nézetek is helyet kapnak az esztétika történetében, amelyek azt állítják, hogy a művészet – és különösképpen az irodalom – a befolyásolás speciális esete: az olvasó tudatos vagy nem tudatos meggyőzése azért, hogy egy rajta kívülálló személy életfelfogását igaznak fogadja el.¹⁴ A retorika tudománya egy további olyan pont, ahol a jog és az irodalom találkozni tudnak, Kenji Yoshino amerikai jogtudós egyenesen ezt nevezi meg a jog mint irodalom kutatások két csapásiránya közül az egyiknek: „A jog mint irodalom [másrészt] két részterületre oszlik: a retorika tanulmányozására a jogi írásokban és az irodalomelmélet alkalmazására a jogban.”¹⁵

Meg kell még említeni azokat az elméleteket, amelyek az irodalom funkciójaként az arisztotelészi katarzisz jelenségét helyezik a középpontba: a máig lezáratlan vitákat generáló katarzisz fogalom legelfogadottabb jelentése szerint az irodalom (költészet)

¹² ERIC ACHERMANN – KLAUS STIERSTORFER: „Squaring Law and Literature: Materiality – Comparativity – Constitutivity” *Law & Literature* 2022/4. 457–489., <https://doi.org/10.1080/1535685x.2022.2052598>.

¹³ WELLEK és WARREN az irodalom feltételezett sajátos megismerési módja körül kialakult diskurzust azonban alapvetően szemantikai problémának ítéli, ahol a „tudás”, „megismerés” stb. szavak értelme határozza meg azt, hogy az irodalomelmélet adott gondolkodója tulajdonít-e egyedi, a megismeréssel kapcsolatban lehetőséget az irodalmi szövegeknek. WELLEK–WARREN (11. lj.) 32–35. A modernitás következtében fellépő tudományos megismerés és az irodalom kapcsolatához lásd: Bernadette MALINOWSKI: „Literary Epistemology” in Aura HEYDENREICH – Klaus MECKE (szerk.): *Physics and Literature: Concepts – Transfer – Aestheticization* (Berlin, Boston: De Gruyter 2022) 279–302. <https://doi.org/10.1515/9783110481112-012>.

¹⁴ WELLEK–WARREN (11. lj.) 36. Felelős propagandistának tartja Eliot például Dantét vagy Lucretiust, akik továbbra is rendelkeznek azzal a képességgel, hogy befolyásolják az emberiséget a költészetükön keresztül, így továbbadva az általuk elsajátított gondolati rendszert. – T. S. ELIOT: „Poetry and Propaganda” *The Bookman* February 1930. 595–602. Vö. SZEGEDY–MASZÁK Mihály: „Szerepjátás és költészet: összhang vagy ellentmondás?” *Irodalomtörténet* 1992/4. 715–728. https://epa.oszk.hu/02500/02518/00265/pdf/EPA02518_irodalomtortenet_1992_04_715-851.pdf.

¹⁵ KENJI YOSHINO: „What’s Past Is Prologue: Precedent in Literature and Law” *The Yale Law Journal* 1994/2. 471–510., <https://doi.org/10.2307/797009>.

rendeltetése nem más, mint hogy levezesse az akár az írókban, akár az olvasókban meglévő érzelmi feszültséget.¹⁶

A fentieket figyelembe véve leginkább arra a megállapításra juthatunk, hogy az irodalmi szövegek nem rendelkeznek végérvényesen meghatározható rendeltetéssel, „a megértési kontextus változásával a funkció új és új formát ölt, új használati értelem teremődik. [...] Végző soron ezért inkább arról van szó, hogy nem mi használjuk a szöveget, hanem a szöveg használ (sőt „használ ki”) minket arra, hogy jelenlételehetőségei megformálódjanak.”¹⁷

A két textusfajta következő összehasonlítási pontja az *értelmezés*. Azért is érdemes egy pillanatra elidőznünk ennél az összevetési pontnál, mivel ahogy azt Szegedy-Maszák Mihály állítja, „[a] kánon a képzelet terméke, de értelmezés nem létezhet nélküle.”¹⁸ Szegedy-Maszák állítása habár műalkotásokra vonatkozik, az értelmezés központi szereppel bír a jog területén is, annak szükségessége megkerülhetetlen velejáráója a jogász munkának, a joggyakorlatnak, amelyet az ún. értelmezési kánon kidolgozott módszertana segít.¹⁹ Am hiába találjuk szemben magunkat a jelen dolgozat tárgyát képező fogalommal, máris afelé a jelentés felé, amelyet ez az írás játékba hív, sokkal szélesebb nézőpontból, az irodalmi kánonfogalom nézőpontjából igyekszünk közelíteni. Eszerint a fogalom szerint, ahogy azt a későbbiekben is látni fogjuk, „minden kánon értékrendszert alkot,”²⁰ amely az értelmezésnek nemhogy a háttereként tud szolgálni, hanem normatív és formatív erővel lép fel a kánonhoz tartozó értelmezői közösség társadalmi gyakorlatai során²¹ – ezáltal hatva a jogi gyakorlatokra is.

Ami szignifikáns különbségként merül fel az értelmezés folyamatát illetően a jogi és az irodalmi szövegek között, az az, hogy a jogi szövegek esetében van egy végső, intézményes, tekintéllyel rendelkező testület – ez ma Magyarországon a Kúria²² –, amely képes és köteles eldönteni az értelmezési vitákat, tekintélyénél és helyzeténél fogva azokat hivatalosan le tudja zárni. A lezárás ugyanakkor csak ideiglenesen értendő, mivel az adott jelentés rögzítését követően újraértelmezésre a jogi szövegek esetében is van lehetőség, de ekkor is a bíróság lesz az (ideiglenes) jelentésrögzítésre illetékes testület.²³ Mindamelltt, hogy az értelmezés egy örökösen zajló,

¹⁶ WELLEK–WARREN (11. l.) 37.

¹⁷ BÓKAY Antal: *Bevezetés az irodalomtudományba* (Budapest: Osiris 2006) 13.

¹⁸ SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *A bizony (talan) ság ábrándja: kánonképződés a posztmodern korban*. In SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *Minta a szényegen* (Budapest: Balassi 1995) 76.

¹⁹ A jogi hermeneutika joggyakorlat mellett, nevezetesen jogtudományi megközelítésének rövid összefoglalásához lásd: JAKAB DÉNES BARNÁ: „Jog és hermeneutika” *Jogelméleti Szemle* 2005/3. <http://jesz.ajk.elte.hu/jakab23.html>.

²⁰ SZEGEDY-MASZÁK (18. l.) 77.

²¹ Aleida ASSMANN (4. l.) 100.

²² Magyarország Alaptörvénye, 25. cikk (3) bekezdés: „A Kúria a (2) bekezdésben meghatározottak mellett biztosítja a bíróságok jogalkalmazásának egységét, a bíróságokra kötelező jogegységi határozatot hoz.”

²³ FEKETE (7. l.). Az jogértelmezés ugyanis, amely szükségszerűen megelőzi a jogalkalmazást, egy a „bírók által végzett speciális értelemfeltáró tevékenység [...]”; legyen szó akár egy kifejezés először elvégzett értelmezéséről, akár újraértelmezéséről, az értelmezési folyamat lezárásának lehetősége a bíróság kezében fog nyugodni. – TÓTH J. Zoltán: „A dogmatikai, a logikai és a jogirodalmi értel-

nyílt végű folyamat, az irodalmi szövegek befogadásakor akár egészen személyes értelmezések is létrejöhetnek. Ha visszagondolunk a kánonok érintőlegesen említett jellemzőire, akkor azonban tisztában lehetünk azzal, hogy az irodalmi szövegek értelmezési tere sem végtelen, és itt is előfordulhatnak autoritativ fórumok, amelyek meghatározzák a lehetséges értelmezéseket. Kulcsfontosságú eltérés azonban a két szövegfajta közt, hogy ezek a fórumok demokratikus keretek között nem tüntethetik fel magukat és az általuk elfogadott jelentéseket kizárólagosként.

Eltér emellett az értelmezés rendeltetése is a kétfajta szöveg között, a jogi szövegeknél ugyanis, ahogy az a fentiekből is kitűnhet, alapvető elvárás az értelmezés egysége, tehát az, hogy az egyes értelmező közösségek által helyesnek gondolt eredmény jöjjön létre bármely értelmezés során²⁴ – hiszen a norma kötelező erővel rendelkezik.²⁵ Irodalmi szövegnél az értelmezés célja annak feltárása, hogy az olvasó számára mit nyújt a szöveg, a jogban pedig annak kiderítése, hogy mi az az értelem, amely a jog által elrendezni szándékolt életviszonyt, társadalmi helyzetet a legmegfelelőbb módon szabályozza.²⁶

Az összehasonlítás harmadik pontja az *olvasóközönség*. Ha a kánonokat mélyrehatóbban szeretnénk vizsgálni, nem mehetünk el ezen pont mellett, tekintettel arra, hogy a kanonizáció folyamatában részesülő közösség formálódik, alakul a kánon által, a kánon meghatározza a közösség saját magáról kialakított képét, azalatt a folyamat alatt, amíg az olvasóközönség óhatatlanul a hagyományáram részesévé válik²⁷ – de a közösség vissza is hat magára a kánonra, a kanonizációs folyamatra.²⁸ Ezért is érdemes figyelemmel lennünk arra, hogy a megbúvó jogi kánonok milyen értékeket tartanak fenn és erősítenek meg, hogy ezáltal milyen közösséget teremtenek meg, akár akkor, ha valaki explicit a jogi kánonok értelmezői közösségének a tagjává válik, akár akkor, ha kisugároznak rá azok az értékek, amelyet a professziót gyakorlók, a fenntartásra specializált intézmények a jelenben tartanak.

Véleményem szerint ez az a pont, ahol a két textusfajta között a legnagyobb az átfedés. A jogi szöveg hiába jön létre egy zárt közönség – potenciálisan azon személyek köre, akik érdekeiket a jog segítségével szeretnék érvényesíteni – számára,²⁹ meglehetősen szűk az a sáv, amelyet a jog érintetlenül hagy. És ha már úton-útfélen a joggal találjuk szemben magunkat, érthető az igény, hogy az bárki által megismerhető és megérthető legyen – így tulajdonképpen a jogi szövegnek egy egyetemes olvasótábor igényeit kell kielégítenie: „[a] jog akkor tud elvárásokat hatékonyan közve-

mezés a magyar felsőbírósági gyakorlatban” *MTA Law Working Papers* 2015/17. 11., 15., <https://jog.th.hu/mtalwp/a-dogmatikai-a-logikai-es-a-jogirodalmi-ertelmezes-a-magyar-felsobiro-sagi-gyakorlatban>.

²⁴ Tóth J. Zoltán: „A jogi hermeneutika gyakorlata Magyarországon: az írott jogi normaszövegek értelmezésének módszerei a magyar felsőbírósági jogesetek tükrében” in FEKETE Balázs – H. SZILÁGYI István – KISS Anna – ZÓDI Zsolt (szerk.): *Iustitia körülnéz. Tanulmányok a jog és irodalom köréből* (Budapest: Szent István Társulat – az Apostoli Szentszék Könyvkiadója 2016) 179–201.

²⁵ SZILÁGYI Péter: *Jogi alaptan* (Budapest: Osiris 2006) 314.

²⁶ Tóth J. (24. lj.).

²⁷ SZEGEDY-MASZÁK (18. lj.) 78.

²⁸ Steven TÖRÖSY DE ZEPETNEK: „Toward a Theory of Cumulative Canon Formation: Readership in English Canada” *Mosaic: An Interdisciplinary Critical Journal* 1994/3. 107–119. 109.

²⁹ FEKETE (7. lj.).

títeni, ha a célcsoportok számára azonosítható tartalmat mutat fel. E célcsoportok jelentős részben *átlagemberek*, hiszen a jogszabályok jelentős része az átlagemberekhez szól, az ő magatartásukat kívánja irányítani, befolyásolni – jogkövetést várva.³⁰ Tehát amennyiben fontosnak tartjuk a jogbiztonság elvét, a jogi szöveg olvasóközönségét nem szűkíthetjük le azon személyek körére, akik már a jogi szövegek értelmezéséhez szükséges speciális képességekkel és ismeretekkel rendelkeznek.³¹ Az irodalmi szöveg esetében, nem meglepő módon, szintén egyetemes olvasóközönséget képzelünk el, az író vagy költő bárkinek szánhatja a művét, és azt bárki olvashatja.³²

Kérdéses ugyanakkor ez az összevetési pont abból a szempontból, hogy az olvasóközönséget többféle módon is érthetjük: érthetjük alatta azokat, akiknek a szöveget szánták, de azon személyeket is, akik azokat ténylegesen olvassák. Gyanúm szerint bármelyik meghatározást választjuk is, a kapott eredmény nem fog élesen elütni a két szövegfajta esetében.

Ezzel ellentétben szignifikáns különbségek tapasztalhatók a szövegek stílusa és szókinccse kapcsán – és ezzel el is érkeztünk a szövegek összehasonlításának utolsó szempontjához.

Habár a „különbéféle típusú jogi szövegek más nyelvi jellemzőkkel rendelkeznek”,³³ összességében elmondható, hogy a jogi szövegek stílusát és szókinccsét döntően annak szaknyelv mivolta határozza meg. Ennek köszönhetően – a természetes nyelv korlátlanásával ellentétben – a jogi nyelv korlátozott és kötött, ugyanis a szakterületen belüli megfelelő kommunikációhoz elkerülhetetlen a szakkifejezések használata, ez pedig értelemszerűen leszűkíti annak a lehetőségét, hogy egyes jelenségeket nyelvileg sajátosan ragadjunk meg.³⁴ A jogi nyelv ennél fogva törekszik a monoszémiára, vagyis arra, hogy „korlátozza a többes vagy homályos jelentéseket, nincsenek benne metaforák, rokonértelmű és hangulatfestő szavak, jelentésárnyalatok stb.”³⁵ A jogi nyelv, és ezáltal a jogi szövegek jellemzője is, hogy eredete az írott

³⁰ BLUTMAN László: „Bírói jogalkalmazás és szövegű értelmezés” *JeMa – Jogesetek Magyarázata* 2010/4. 94–104., <https://jema.hu/article.php?c=77>. (Kiemelés tőlem.)

³¹ Ez a felismerés és az ebből fakadó közérthetőségi igény már a magyar bíróságokon is megjelent: „A bírósági ítéletek közérthetőségében pedig attól várhatunk a közeljövőben pozitív változásokat, hogy a Kúria 2017-ben a Közérthetőség és szakszerűség és bírósági jogalkalmazásban című program keretében kötelező bírósági képzést szervezett az ország valamennyi bíróságán, melynek célja a két korábbi joggyakorlat-elemzőcsoport által összeállított ún. Stíluskönyvek ajánlásainak megismertetése volt a bírakkal.” VINNAI Edina: „Harc a szavakért – Közérthetőség a jogban” *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 2017/1. 42–53. https://matarka.hu/köz/ISSN_1788-9979/vol_12_no_1_2017/ISSN_1788-9979_vol_12_no_1_2017_042-053.pdf.

³² FEKETE (7. lj.).

³³ VINNAI (31. lj.).

³⁴ Vö.: SZABÓ Miklós: „Nyelvi átfordítások a jogban” in SZABÓ Miklós (szerk.): *Nyelvében a jog: Nyelvhasználat a jogi eljárásban* (Miskolc: Bibor 2010) 9–28.; VINNAI (31. lj.).

³⁵ SZABÓ Miklós (34. lj.); valamint ZÖDI Zsolt (10. lj.): „[A] jogi szakszövegek jellegzetessége [...], hogy ez a szókinccs bizonyos területeken nem tér el radikálisan a hétköznapi szókinccstől, és ahol eltér, az nem a jog, hanem a szabályozott terület miatt van. Ami a jogban radikálisan eltér a hétköznapi regisztertől, az a *jelentésképzés és jelentéshasználat*. Hasonlóan más szaknyelvek szövegbázisához, a jog igyekszik *kisajátítani a jelentést*: hol szűkíteni, hol éppenséggel bővíteni annak tartományát a hétköznapi jelentéshez képest, de mindenképpen ad neki egy sajátos jogi jelentést.” (Kiemelés az eredetiben.)

nyelvben keresendő, és az írott nyelv stílusjegyei – a „rég, hagyományos kifejezések, már-már rituális fordulatok, hosszú és bonyolult mondat szerkezetek”³⁶ – határozzák meg a szóbeli megnyilvánulásokat is. A „beszél, nyelvi helyzetekben [...] a szóhasználat, a kifejezések, szófordulatok, de még a mondat szerkesztés is az írott jogszabályok szövegezéséhez szorosan kötődik, azokat ismétli.”³⁷ Zódi Zsolt speciálisan a jogi szövegeknek tulajdonít még egy jellemzőt, mégpedig az ún. komplex célt, hiszen a jogi nyelvnek egyaránt célja lehet „a jogviták eldöntése, de lehet valamilyen már létező társadalmi gyakorlat mederbe terelése, esetleg megtiltása, állami bevételek beszédése, vagy csak egyszerű koordináció.”³⁸

Az irodalmi szövegek szókincsének és stílusának tárgyalásakor vissza kell utalnunk az irodalom rendeltetéséről tett megállapításokra, a nyelv irodalmi felhasználásának sajátos jellege ugyanis abból fakad, hogy – ellentétben a többi művészeti ággal – az irodalom nem rendelkezik saját közvetítő eszközzel, ebből kifolyólag az irodalmi alkotások anyaga maga a nyelv lesz.

Ebből adódóan számos nehézségbe ütközhet az, aki az irodalmi nyelvet szeretné jellemezni.³⁹ Annyit azonban mindenképp meg lehet állapítani, hogy az irodalmi nyelv – jelölő funkcióját tekintve – nem törekszik kifejezetten arra, hogy a jel és a jelölt közötti kapcsolat teljesen egyértelmű legyen. Ezenfelül fontos jellemzője még az expresszivitás, tehát az arra való törekvés, hogy megismertesse az olvasóval az elbeszélő/lírai én hangulatát, és a megismertetésen felül befolyásolja is az olvasó magatartását, amihez a közöltek tartalmán túl a hangszimbolika is hozzájárul.⁴⁰

Ez az utolsó szempont a kanonizáció kérdését illetően akkor nyeri el jelentőségét, amikor a különböző textuális kapcsolódás rögzülését fedezzük fel vagy véljük felfedezni az irodalmi szövegekben, nevezetesen az irodalom ún. belső történéseit vizsgáljuk. A szerző és szerző, szöveg és szöveg közti párbeszéd, a szövegekben belüli és szövegek kívüli kapcsolódások, vagyis az intertextuális utalások értelemszerűen építenek arra, hogy egy-egy szöveg vagy szövegrészlet a maga teljességében és változatlanságában jelenjen meg. Ezzel ellentétben bár a jogi szövegekben a szaknyelvi megjelölések következetes és pontos használata kétségkívül fontos, és természetesen a jogi szövegek is referálhatnak egymásra akár szó szerint is, a kanonizáció immans mivolta sokkal rejtettebben lehet jelen, mint az irodalmi szövegek esetében.

³⁶ SZABÓ (34. l.).

³⁷ VINNAI (31. l.); SZABÓ (34. l.).

³⁸ ZÓDI (10. l.).

³⁹ Vesd össze: „[B]e kell látnunk azt is, hogy nagyon viszonylagos az a különbség, amely a művészetet és a nem művészetet, az irodalmi és a nem irodalmi nyelvi közlést egymástól elválasztja.” WELLEK-WARREN (11. l.) 25.

⁴⁰ WELLEK-WARREN (11. l.) 22–25.

MI FÁN TEREM A KÁNON?

„A probléma természetesen az, hogy ez a kánon rejtett, töredékes, implicit és rendkívül nehéz követni nyomait.”⁴¹

De vajon miért nem merült még fel az irodalmi kánon és a kanonizáció kérdésköre a jogi szövegek vizsgálatával kapcsolatban? A kérdés megválaszolásához vessük most pillantásunkat a kánonra.

Az ógörög *kanón* (κανών) kifejezés pályafutását építészeti szakszóként kezdte mint „mérőeszköz”.⁴² Jan Assmann német kulturális antropológus szerint a szó a konkrét értelmétől – egy olyan osztásokkal ellátott nádfajta, amelyet építészeti eszközként tudtak használni – eltávolodva végül négy, átvitt jelentésben állapotodott meg: (1) mérték, kritérium; (2) mintakép, modell; (3) szabály, norma; (4) táblázat, lista.⁴³ A kánonnak mint instrumentumnak a célja a tájékozódás elősegítése volt: „lehetővé tette a pontosságot, és biztos támpontokat, irányvonalakat nyújtott”⁴⁴ – mind a művészetben, mind az emberi cselekvések terén –, ehhez pedig megkerülhetetlen feltételként társította azt, hogy a kanonikus művek követői minél pontosabban és hűségesebben kövessék a felmutatott példákat.⁴⁵

Az antik *kánon* jelentése a Kr. u. II. századtól kezdődően meghatározó jelentésváltozáson ment keresztül, amely a Kr. u. IV. században azzal zárult, hogy a keresztény egyházi használat következtében a szó már nem konkrét mércét vagy mintaképet jelölt, hanem a „szent irodalom kötelezőnek elismert készletét.”⁴⁶ A jelentésbővülés kulcsfontosságú váltást eredményezett: az addig emberi tekintéllyel bíró kánon isteni eredetű lett⁴⁷ – ennek pedig az lett a következménye, hogy a kezdetben absztrakt mérce jelentés végül a normák normája jelentést vette fel.⁴⁸ A zsidó és a keresztény hit hívői a kánont már nemcsak ember alkotta szabályként vagy formaként fogták fel, hanem olyan elbeszélésgyűjteményként is, amelyeket a szent könyv foglal magában. Ezeket az elbeszéléseket az olvasótábora kimeríthetetlen, enciklopédikus elbeszéléseknek tekintette, amelyek az Isten által kinyilatkoztatott igazságokat tartalmazták, és amelyek mindent magukba foglaltak a közös előfeltevésektől kezdve a kinyilvánított hiedelmeken át a viselkedési szabályokig.⁴⁹ Az antik kánonfogalom tulajdonképpen azt kívánta meghatározni, hogy mihez kell igazodni, „az ember és

⁴¹ KÁLMÁN C. György: „A kis népek kánonjainak vizsgálata” *Helikon* 1998/3. 255., https://mandadb.hu/dokumentum/232934/helikon_1998_3.pdf.

⁴² CSÓTI Magdaléna: *A farkasember anatómiája. Kanonizációelméleti fejtegetések a farkasember-irodalom kapcsán*. Doktori disszertáció (Budapest: 2014) 51., <https://doi.org/10.15476/elte.2014.015>.

⁴³ JAN ASSMANN: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban* (Budapest: Atlantisz 1999) 106.

⁴⁴ ASSMANN (43. lj.) 112.

⁴⁵ ASSMANN (43. lj.) 105.

⁴⁶ ASSMANN (43. lj.) 113.

⁴⁷ JAN GORAK: „A modern kánon létrehozása. Egy irodalmi eszme teremtése és válsága” in ROHONYI Zoltán (szerk.): *Irodalmi kánon és kanonizáció* (Budapest: Osiris 2001) 27.

⁴⁸ ASSMANN (43. lj.) 114.

⁴⁹ GORAK (47. lj.).

az emberi alkotások utólagos megítélésénél volt irányadó”,⁵⁰ a jelentésváltozáson át-
esett kánon azonban a kiválogatott szövegeket alapul véve már teret adott a jövőbe-
li kapcsolódásoknak, mondhatni „[a] kánon igényt tart[ott] a jövő formálására is.”⁵¹

Az újkortól kezdődően már nem csak olyan műveket értettek kánonon, amelyek
szabályozni akartak, vagy szent könyveknek minősültek, a kánon tehát újabb jelen-
téssel gazdagodott. Ez az újabb jelentés szinte egybecseng a köznapi értelemben
ma is használatos kánonnal, vagyis a valamilyen kimagasló értéket képviselő szer-
zők, művek gyűjteménye jelentéssel. Az újkorban eleinte a klasszikus nyelveken írt
művekre használták a kifejezést, ám a fordítások és az utánzások következtében a
XVIII. századra a klasszikus nyelveken írt művek mellé felzárkóztak a népi, nem-
zeti nyelveken írt alkotások is, amelyek idővel elkezdték kiszorítani a görög-latin
alkotásokat.⁵² A kánon irodalmi kifejezéssé válásához a nemzeti irodalom ideájá-
nak megszületése mellett még hozzájárult a könyvnyomtatás és ezáltal az olva-
sás elterjedése, az individuum szerepének átalakulása és a középosztály
erősödése, de a kánon jelentésváltozását segítette elő az irodalom egyre hangsú-
lyosabban tetten érhető profitjellege és a szerzői jogi szabályozás egyre komplexebbé
válása is.⁵³

A jelentés itt vázolt rövid alakulása természetesen nem volt ennyire egyenes vona-
lú, de talán magyarázattal szolgálhat arra, miért is ütközik annyi nehézségbe a kánon
definiálása – amire szinte minden irodalomelmélettel foglalkozó szakember kísérlet-
et tesz –, hiszen a korábbi jelentések ma is erőteljesen meghatározzák a mai közna-
pi kifejezésünket, és a fenti rövid áttekintésből is kiderül, hogy a kánon nem olyan
régóta használatos kifejezés az irodalom területén.

És ha már minden irodalomelmélettel foglalkozó szakember megalkotta a saját
meghatározását, ezek közül szeretnék párat felvillantani, amelyek – véleményem
szerint – lehetőséget adnak arra, hogy a kánont és a kánonképződést a jogi szöve-
gekkel kapcsolatban is vizsgálni lehessen.

Rohonyi Zoltán az irodalmi kánonról szóló monográfia⁵⁴ előszavában azt írja, a
kánon „nem csupán *szövegek, szerzők, beszédmódok, műfajok* halmaza, hanem
a *kiválasztásukat meghatározó kommentár és az önállósuló értelmezés szerves
rendszer*e, amelyet a lezárás és nyitás, az előírás és annak folyamatos tagadása
jellemet.”⁵⁵ Ahogy ebből a meghatározásból is kitűnik, a kánon sokkal több min-
dent foglal magában, mint a kimagasló értékűnek tekintett művek szövegtömegét.
Nyilvánvalóan a szövegek, a szerzők, a beszédmódok és a műfajok a kánon elen-
gedhetetlen elemeit jelentik, de mindehhez társul egy folyamat, amelynek során a
művek kiválasztódnak, továbbá egy az értelmezéshez szükséges (intézmény)rend-

⁵⁰ CsóTI (42. lj.) 52.

⁵¹ CsóTI (42. lj.).

⁵² GORAK (47. lj.) 47.; CsóTI (42. lj.) 53.

⁵³ CsóTI (42. lj.) 53.; BAGOLY Csilla: *Kánon 'MM' Kánon. A 20. század végi amerikai és magyar kánon-
viták okai és az irodalmi kánon definiálási kísérletei*. Doktori disszertáció (Miskolc: 2000) 9.

⁵⁴ ROHONYI Zoltán: „Előszó. Kánon, kánonképződés, kanonizáció. Vázlat egy fogalmi tartomány műkö-
déséről és történeti funkcionalitásáról” in ROHONYI Zoltán (szerk.): *Irodalmi kánon és kanonizáció*
(Budapest: Osiris 2001) 7–15.

⁵⁵ ROHONYI (54. lj.) 8., kiemelés az eredetiben.

szer⁵⁶ is. Ha a három elemet lecsupaszítjuk – a szöveg, a kiválasztás folyamata és az ahhoz társuló kommentár, az értelmezés rendszere – már nem is állunk távol a jogi szövegek világától, és ha a fenti definíciót még egyszer szemügyre vesszük, láthatjuk, hogy a szövegek rendeltetéséről nem esik szó – az lehet akár esztétikai, de lehet akár normatív is.

Jan Assmann a kánonformula eredetét egyenesen a jog szférájába helyezi el.⁵⁷ Az általa megadott definíció szerint „a kánon fogalmán a tradíciónak azt a formáját értjük, amely tartalmilag a legnagyobb fokú kötelező erővel, formailag pedig a legnagyobb mérvű rögzítettséggel bír.”⁵⁸ Ez a tradíció az ún. kánonformula felhívását követi: „sem hozzátenni, sem elvenni belőle, sem változtatni rajta nem szabad.”⁵⁹ A kánonformula sokféle társadalmi aktus során irányozza elő a változtathatatlanság követelményét: ezt kell követniük a tanúknak, a hírnököknek, de ugyanez a parancs érvényes a törvények és a szerződések betartása esetén is.⁶⁰ Természetesen attól még, hogy egy adott dolog a jog területéről eredeztethető nem jelenti azt, hogy az mind a mai napig ott megtalálható vagy felmutatható lenne. Mégis, amennyiben a kánon egyik rendeltetése az, hogy egy ismeretanyagot, egy értékrendet változtatás nélkül adjon tovább a rá következő generációknak,⁶¹ ennek szerves részét képezik a jogi szövegek is, gondoljunk csak a jog és irodalom mozgalom *kanonikus* szövegére, Robert M. Cover *Nomos and Narrative* című írására.

Egy merőben másfajta megközelítés, Kálmán C. György meghatározása szerint a kánon „se nem elemek halmaza, se nem pedig elvont rendszer, hanem konvencionálizált cselekedetek terméke, míg a kánonalakítás különleges erővel bíró cselekedet *végrehajtása*.”⁶² Ez a definíció – habár az irodalmi mezőn belül értelmezi a folyamatot – áthelyezi a fókuszot arra a kérdésre, hogy melyek azok a cselekedetek, amelyek termékeként végül a kánon, vagyis a kánonok létrejönnek, és talán egy még fontosabb kérdésként veti fel azt, hogy kik azok, akik a kánon alakítását elvégzik. Már az irodalmi szövegeknél is jól körülhatárolható, hogy a professzionális vagy hivatásos csoportok, a kultúra emberei azok, akik megteremtik, megváltoztatják és fenn tartják a kánont⁶³ (és további fejtegetést az igényel, hogy hogyan lehet ezt megragadni rendszerként),⁶⁴ a jogi szövegek esetében a jogbiztonság követelményéből

⁵⁶ Ahogy Szegedy-Maszák Mihály is írja: [A kánont] olyan értelemező eljárások rendszerének [lehet nevezni], amelyek segítségével egy közösség fenntarthatja saját érdekeit.” SZEGEDY-MASZÁK Mihály (18. lj.) 78.

⁵⁷ ASSMANN (43. lj.) 105.

⁵⁸ ASSMANN (43. lj.) 103.

⁵⁹ ASSMANN (43. lj.).

⁶⁰ ASSMANN (43. lj.).

⁶¹ „Ha belátjuk, hogy a felejtés a személyes és kulturális élet természetes velejárója, akkor az emlékezés a kivétel, amely – különösen a kulturális szférában – különleges és költséges óvintézkedéseket igényel. Ezek az óvintézkedések a kulturális intézmények formájában jelennek meg.” Aleida Assmann a kánonról és az archívumról szóló tanulmányában a kánonra úgy hivatkozik, mint az aktív körforgásban tartott emlékezetre, amelynek feladata az, hogy a múltat megtartsa a jelenben. ASSMANN (4. lj.) 98.

⁶² KÁLMÁN C. (41. lj.).

⁶³ KÁLMÁN C. (41. lj.).

⁶⁴ „A kánont ezért elsősorban rendszerszerűségében kell szemlélnünk: kulturális intézményekre, értelmező-hitelesítő közösségekre van szüksége értékkepciójának, normarendszerének legitimálá-

fakadóan ez a kapcsolat nem lehet találgatás tárgya, a jogalkotásra és a jogértelmezésre felhatalmazott személyek körének artikulálnak, jogszabályi szinten rögzítettnek kell lennie. Legalábbis abban az esetben, ha azt feltételezzük, hogy a jogi szövegek kánonját vagy esetleges kánonjait megfeleltethetjük a jogforrási hierarchia által meghatározott rendszernek.

Ugyanakkor a helyzet a jogi szövegek esetében nem biztos, hogy ennyire egyértelmű. A kanonizációt tárgyaló elméletek ugyanis különbséget tesznek az intézményes kanonizáció és az ún. immanens kanonizáció között.⁶⁵ Az intézményes kanonizáció szereplőinek és működésének megragadása alapján véve rímél a Kálmán C. György által megfogalmazottakra – és mindenképp magában rejt egy hatalmi kontextust. Az immanens kanonizáció mechanizmusára Rohonyi Zoltán a Harold Bloom által hatásiszonyként, hatásszorongásként megnevezett folyamatot hozza fel példaként: „[e]z lenne tulajdonképpen az irodalom belső történése, szerző és szerző, mű és mű közötti ödipális/intertextuális kapcsolat.”⁶⁶ Vagy ahogy Kulcsár-Szabó Zoltán fogalmaz: „[s]zociális funkciói mellett az irodalom maga is kánonalkotó, azaz: kanonizálja önmagát.”⁶⁷ Ehhez az irodalom azokat az intertextuális eljárásokat hívja segítségül – imitáció, interpretáció, innováció –, amelyekkel képes és kíván a múlt szövegeihez kapcsolódni, és amelyek már az antikvitástól kezdődően meghatározták a szövegek egymáshoz való viszonyát.⁶⁸

Úgy vélem, a jogi szövegekkel kapcsolatban is érdemes lenne tanulmányozni ezt a felosztást, az immanens és az intézményes szövegkorpusz változásának alakulását, hiszen a fenti definíciók nem tartalmazznak olyan elemeket, amelyeknek köszönhetően a szövegszerveződés szigorúan az irodalmi szövegek sajátossága lenne. Ebben az esetben pedig felmerül a kérdés, hogy a jogi szövegek irányított létrehozatala és rendszerbe szervezése mellett nem rejtőzik-e itt is egy önkéntelen, kvázi önszabályozó szerveződés. Ahhoz, hogy ezt rendszerszinten meg tudjuk figyelni, szükség van annak leszögezésére, hogy pontosan mi is vesz részt a kanonizációban. Ehhez a megoldást egy olyan szövegtipológia nyújtja, amely a kánon nyíltságát alátámasztandó maga is dinamikusan képzei el a szövegek egymáshoz fűződő viszonyát. A jogi szövegek kanonikus működésének adekvát leírásához ebből kifolyólag én a Zódi Zsolt által felvázolt szövegtípus-rendszert veszem alapul, aki alapvetően két kategóriát határol el egymástól: a jogrendszeren belüli szövegeket, idesorolva a jogforrásokat és a működési szövegeket („Minden, konkrét személyekre joga-

sához. A megkülönböztetett tekintéllyel felruházott művek kiválasztását és értelmezését hatalmi érdekek befolyásolják. A kánonok és a kulturális intézmények egymást feltételezik, egyrészt ezek a kulturális intézmények elképzelhetetlenek hatalmi struktúrák nélkül, másrészt a kánonok tekintélye és állandósága épp ezen intézményektől függ.” BOKA László: „Kanonizáció és a »szerzői arc« az 1957 utáni erdélyi magyar irodalom magyarországi recepciójában” *Irodalomtörténeti Közlemények* 2001/1–2. 57–70., <http://itk.iti.mta.hu/megjelent/2001-12/boka.pdf>.

⁶⁵ ROHONYI (54. l.) 11.

⁶⁶ ROHONYI (54. l.) 12.

⁶⁷ KULCSÁR-SZABÓ Zoltán: „Irodalom/történet(i)/kánon(ok)” in FRIED István – KOVÁCS Flóra – SZABÓ István Zoltán (szerk.): *Szövegek között. Budapesti és szegedi tanulmányok az irodalomelmélet/történet köréből* (Szeged: JATE BTK 1996) 16–38., http://acta.bibl.u-szeged.hu/31941/1/szovegek_001_016-038.pdf.

⁶⁸ KULCSÁR-SZABÓ (67. l.).

kat és kötelezettségeket keletkeztető vagy jogilag releváns tényeket rögzítő szöveg ilyen.”)⁶⁹, és a jogrendszeren kívüli szövegtípusokat, idetartoznak az ún. magyarázó szövegek (kommentár, tankönyv, monográfia, szakcikk).⁷⁰ Mindhárom kategória külön érdemes arra, hogy az abba tartozó szövegtípusok és az átmenetet képező szövegek kanonizációját megvizsgáljuk. A különböző szövegekből kialakuló kánonok felépülhetnek például a legfontosabbnak tekintett alkotmánybíróági határozatokból, a legnagyobb presztízzsel rendelkező jogi tankönyvekből, vagy akár a jogászság számára tipikus problémákból és problémamegközelítési módokból,⁷¹ amelyeket külön erőfeszítésekkel tartunk fenn egy olyan eszköz segítségével, amely csak kis számú, nagyon szigorú kiválasztódási szabályoknak megfelelő szövegeket emel kvázi szent státuszba⁷² – ezáltal fenntartva azok látszólagos kikezdetlenségét. Amennyiben pedig elfogadjuk és vizsgálatra érdemesnek tartjuk a jogi kanonizáció lehetőségét, széles továbbgondolási mező kínálkozik, például hogy kulturálisan vajon mennyire meghatározott ez a folyamat, eltérően zajlik-e az angolszász jogi környezetben és a kontinentális jogi környezetben. Ha egy pillanatra elszakadunk a jogi kánonok ötletétől, és visszatérünk az irodalmi kánonokhoz, láthatjuk, hogy az irodalom esetében nem is kétség, hogy egy kulturálisan meghatározott és lehatárolt, az értelmező közösségektől⁷³ függő fogalomról van szó. Ahogy Szegedy-Maszák Mihály is írja: „[m]íg a zenében s talán a képzőművészetekben lehet nemzetközi kánonról beszélni, az irodalomban nincsenek a hangversenyteremhez illetve a képtárhoz hasonló intézmények.”⁷⁴ Vagyis az irodalom a nyelvi kitétségeknek köszönhetően nem tud egyetemes szintre emelkedni, nincs egy egyetemes kánont létrehozó intézmény. A nyelvi kitétség pedig természetesen a jogi szövegeknél is fennáll – igaz, az esztétikai funkció elsődlegességének igénye nélkül.

Annai azonban bizonyos, hogy eltérően zajlik a szövegszerveződési mechanizmus a kontinentális jogrendszerek és az *common law* jogrendszerek esetében, legyen az akár intézményes, akár immanens. Ez pedig egy alapvető sajátosságra vezethető vissza, minthogy az adott jogrendszernek milyen az írott joghoz fűződő viszonya, hiszen az írásban rögzítettség a szövegtípusok kialakulásának elengedhetetlen feltétele. Az írás és a két említett jogrendszer kapcsán pedig elég csak arra gondolnunk, hogy habár „[a] common law [...] fokozatosan elmozdul a rögzített szövegek, a

⁶⁹ ZÓDI (10. l.).

⁷⁰ ZÓDI (10. l.).

⁷¹ Az utolsó példával kapcsolatban említi Balkin és Levinson amerikai jogtudósok az amerikai jog kontextusában a jogi kánon egy más típusú megjelenési formájaként az ún. mély kanonikusságot (*deep canonicity*), amely azokat a gondolkodási, érvelési és beszédmódokat takarja, amelyek jellemzői egy adott kultúrának. A kifejezés a mély jelzöt annak kapcsán nyeri el, hogy az említett gondolkodásmódok, érvelési és beszédmódok gyakran nem tudatos választás vagy döntés eredményei. Jack M. BALKIN – Sanford LEVINSON: „Legal Canons: An Introduction” in Jack M. BALKIN – Sanford LEVINSON (szerk.): *Legal Canons* (New York, London: New York University Press 2000) 14–24., <https://doi.org/10.18574/nyu/9780814709030.003.0004>.

⁷² ASSMANN (4. l.).

⁷³ „Az értelmezői közösségek sokasága a feltétele, biztosítéka és termelője a kánonok sokaságának is.” KÁLMÁN C. György: *Te ronggyos (elm)élet!* (Budapest: Balassi 1998) 134.

⁷⁴ SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *Irodalmi kánonok* (Debrecen: Csokonai 1998) 12.

textusok felé, textualizálódik, így közelítve a kontinentális, írott jog irányába [...]”⁷⁵, a precedensek továbbra is előnyt élveznek a statutory law-val szemben.⁷⁶ A *common law* országok esetében így az jelenthetné a kánon fogalmának és a kanonizáció mechanizmusának leggyümölcsözőbb felhasználását, ha ezt a kettőt rávetítenénk azokra a folyamatokra, amelyek a precedensek rangsorának, tekintélyének kialakulását magyarázzák. Elképzelhető, hogy hasonló – külső és belső – tényezők alakítják ezeket a gyűjteményeket, akárcsak az irodalmi kánonokat.

Az értelmező közösségek sokaságának szem előtt tartásával – ám a kánonok kialakulási okainak felfejtése nélkül – J. M. Balkin és Sanford Levinson az amerikai alkotmányjog területén belül a jogirodalmi kánonoknak három jól elhatárolható területét jelölik ki: a pedagógiai kánonnak, a kulturális írástudás kánonjának és a tudományos, akadémiai elmélet kánonjának területét. Mindhárom esetében egy normatív, előíró attitűd jelenik meg, vagyis hogy milyen eseteket és szövegeket kell az adott kánonnak tartalmaznia ahhoz, hogy egyrészt (i) a joghallgatók az amerikai társadalom számára fontos értékekkel megismerkedjenek, és magukévá tegyék azokat, továbbá felkészülten kezdjék meg jogászai pályájukat; (ii) másrészt egy magát műveltnek tartó állampolgár az amerikai jogról szóló társadalmi vitákban részt tudjon venni; (iii) harmadrészt a jogtudósok az akadémiai életben minél sikeresebben boldogulhassanak, léphessenek előre.⁷⁷ Ahogy ez a példa is rávilágít, az elhatárolás ezen három kategória előtt is megtörténik már, mégpedig jogterület szerinti különbségtételként. Balkin emellett meghatározza a jogirodalmi kánonok megkülönböztető jegyét, amely az amerikai alkotmányjog oktatás hangsúlyos elemeként jelenik meg: ezek pedig az anti- vagy ellenkánonok. Az ellenkánon azokból az esetekből és jogi szövegekből áll össze, amelyeket tévesnek, elhibázottnak kell tartaniuk a hallgatóknak, és ennek következtében a jövőben a jogi hivatásban résztvevőknek. Ezek az ellenkánont képző esetek példázzák azt, hogy milyen módokon nem szabad az alkotmányt értelmezni, és hogy milyen bírói magatartásoktól kell a bírácoknak tartózkodniuk.⁷⁸ Ha a kánonháborúkra gondolunk, eszünkbe juthat, hogy ellenkánonok persze jelen vannak az irodalom területén is, ugyanakkor ameddig ott a törekvések arra irányultak, hogy a bevett kurrikulumot próbálják meg átformálni, bizonyos elemeket eltávolítani, bizonyos elemeket pedig a kánon részévé tenni, a jogi ellenkánon más szerepet tölt be. Ez nem a casebookok által kanonizált eseteket próbálja megbolygatni – bár Judith Resnik erre a lehetőségre is felhívja a figyelmet – hanem olyan joganyagot emel ki és tart fenn konszenzuálisan, amely a helyes döntések ellenpólusát tudja képezni.

A jogirodalmi kánon mellett a *common law* jogrendszerben ismeretes a kánon egy további jelentése, az értelmezési kánon (*canon of construction*). Ezek olyan általá-

⁷⁵ Zódi Zsolt: „A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben” *MTA Law Working Papers* 2014/1. 15., http://real.mtak.hu/18350/1/mta_law_working_paper_2014_01_zodi_zsolt.pdf.

⁷⁶ Zódi (75. l.).

⁷⁷ BALKIN – LEVINSON: (71 l.) 5–10.

⁷⁸ Jack M. BALKIN: „Wrong the Day It Was Decided, Lochner and Constitutional Historicism” *Boston University Law Review* 2005. 677–726., 681.

nos szabályok vagy előfeltevések (amelyekre a szövegek összehasonlításakor már történt utalás), amelyek a bírákat segítik a jogszabályok értelmezésekor. Ezeket a szabályokat két nagyobb csoportba lehet sorolni: léteznek az ún. szemantikai, más néven nyelvészeti vagy leíró kánonok (*semantic canons*), illetve az ún. tartalmi kánonok, vagyis normatív vagy policy-alapú kánonok (*substantive canons*), amelyek nem nyelvi megfontolásokat vesznek elsődlegesen figyelembe, hanem kialakult policykat vagy jogi eredményeket, célokat.⁷⁹ Ez az értelmezési kánon szintén arra törekszik, hogy egy lehetőleg zárt elemű listaként felszínen tartsa a helyesnek, alkalmazhatónak tartott értelmezési metódusokat – ezáltal teljesítve a kánon definíciójának tartalmi elemeit.

Úgy gondolom, hogy a jog és a kanonikusság vizsgálata a *common law* és a kontinentális jog kontextusától kicsit eltávolodva is tartogat még további megoldatlan kérdéseket. Ha a kánon fogalmi elemeire koncentrálnunk, felmerülhet például, hogy amennyiben létezik jogi kánon, vagy léteznek jogi kánonok, az ezekhez tartozó fogalmi készlet minden eleme megtalálható-e a jogban, például léteznek-e jogi apokrifek; vagy hogy például egy másik, szintén a kanonikusság elengedhetetlen jellegadó tulajdonságát, a megváltoztathatatlanság parancsát szem előtt tartva milyen viszonyban áll egymással a jogi szöveg és az értelmezés, vagy hogy a jogi eszközök hogyan használhatóak fel arra, hogy az örökkévalónk tűnő értékeinket kanonizáljuk.

Hogy visszatérjek az általam korábban feltett kérdésre, miszerint miért nem került még tárgyalásra a jogi kánon és kanonizáció, egyértelmű válaszokkal sajnos nem szolgálhatok. Talán az irodalomelmélet olyan vehemenciával sajátította ki a területet, hogy más diszciplínáknak még nem volt idejük felocsúdni, talán az intézményes szövegszerveződésre vetődött a figyelem java része, talán a jog és irodalom mozgalom még túl fiatal ahhoz, hogy ez a probléma fókuszba kerülhetett volna. Bárhol rejtezik is az igazság, jelen írás arra vállalkozott, hogy bemutassa, a kánon szó jelentéséből és definícióiból nem következik kizárólagosan, hogy kanonikus rangra emelt szövegek vagy szövegegyüttesek csak az irodalmi szövegek esetében valósulhatnak meg. Végtére is, a jogi kánon talán csak egy „fától az erdőt” szituáció, és ugyanúgy jelen lehet, akár az irodalmi – csak eddig nem vettük észre.

⁷⁹ Benjamin EIDELSON – Matthew Caleb STEPHENSON: „The Incompatibility of Substantive Canons and Textualism” *Harvard Public Law Working Paper* No. 23-06, *Harvard Law Review* 2023/2. 515–587. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4330403>.